

OBLIKE ZAVAROVALSTVA V SEVERNI ISTRI V OBDOBJU BENEŠKE REPUBLIKE - II. DEL

Darko DAROVEC

arhivist, Pokrajinski arhiv Koper, 66000 Koper, Goriška 6, SLO
archivista, Archivio regionale di Capodistria, SLO

IZVLEČEK

Na prehodu v novi vek je pomorsko zavarovalstvo v Benetkah dobilo že vse oblike pravega zavarovalstva, kakršnega poznamo danes. Avtor poleg razvoja zakonodaje opiše vse tri glavne akterje zavarovalne pogodbe ter njihove medsebojne relacije: zavarovalca, posrednika-senzala in zavarovanca. Proti koncu obravnavanega obdobja se v neposredni okolici razvijejo tudi delniške zavarovalne družbe, medtem ko se v istrskih mestih v vsem obravnavanem obdobju oblikujejo le družbe na podlagi vzajemnega zavarovanja, pomožne blagajne in dobrodelne ustanove.

RAZVOJ ZAKONODAJE V ZAVAROVALSTVU V BENEŠKI REPUBLIKI

Z zakoni je navadno tako, da morajo neka dejanja ali navade v praksi obstajati mnogo prej, predno se jih zapiše ali z zakoni omeji. To velja tudi za zavarovalstvo v Beneški republiki, kjer glede na razvoj zavarovalnega prava npr. v Genovi ali Firenci kasnijo za dobrega pol stoletja.

Genovežani se lahko pohvalijo z najstarejšim zakonom, ki je urejal pomorsko zavarovanje, in sicer je bil to dekret genovskega doža Gabrijela Adorna iz leta 1369, s katerim je določil, da so zavarovalne pogodbe dovoljene in da sta jih pogodbenika dolžna izpolniti (Santanera, 1942, 6). S starostjo se ponša tudi odlok iz leta 1393 iz Florence, ki prepoveduje zavarovanje ladij in blaga tujcev. Na to temo pa je napisan tudi prvi znani beneški zavarovalni zakon z dne 15. maja 1421 (in ne 1411, kot je večkrat zapisano v starejši literaturi). Ta odlok ni veljal le za Benetke, temveč za vse kraje Beneške republike. Določal je tudi kazni za kršitelje, in sicer bi v tem primeru **zavarovalni senzal** (*mezzano di sicurtà, sensalo di sicurtà*) moral plačati 200 grošev globe ter 10 let ne bi smel opravljati tega posla, zavarovatelji pa plačati globo v višini 1/4 zavarovane vrednosti. Opravičilo za te omejitve je oblast našla v okoliščini, češ da tujih ladij in njihovih plovnih zmožnosti zavarovatelji ne poznajo najbolje in bi zato lahko imeli ogromne stroške, pravi razlog pa je bil nedvomno v prav otroški bojazni po izgubi monopola nad trgovino. Da so bili strahovi neupravičeni, kaže

opuščanje teh določb v praksi v drugi polovici 15. stoletja v vsem sredozemskem prostoru.

Vrstni red ohranjenih zakonskih določb je mnoge preučevalce zgodovine zavarovalstva privedel do sklepanja, da se je ta oblika trgovine z zamudo prenesla v Benetke iz Genove in Firenc. Prizadevni italijanski advokat Piattoli je pred leti v firenškem arhivu našel beneško pomorsko zavarovalno pogodbo iz leta 1395. Gre za zavarovalnino v višini 40 grošev, ki jo je sklenil Piero Chiarini za 4 bale kruha, naložene na *marciliani*, namenjeni iz Benetk v Split. Med nastopajočimi, zavarovatelji Giovannijem Bonaccorsijem in Antonijem Contarenom, zapisovalcem police Pagnorzo d'Agnolom in senzalom Agnolom Pierozzo, vsekakor najdemo Florentince, toda sama pot in ladja pričajo o beneškem izvoru pogodbe, kar potrjuje, da so v Benetke zavarovalne pogodbe zanesli Toskanci, ki so bili tu že od nekdaj prisotni in pri denarnih zadevah zelo vplivni. Kaže torej, da se je navada in obenem potreba po sklepanju zavarovalnih pogodb v prostoru severnega Jadrana precej hitreje širila, kot so si to nekateri upali domnevati. O tem nas prepričuje Stefani (1956, 68 sq.), ki najde med akti ene osrednjih *beneških sodnih institucij*, zadolžene tudi za spore iz zavarovalstva - **Curia di Petition**, listino iz leta 1337 z vsemi značilnostmi zavarovalne pogodbe.

Med akti te ustanove so požrtvovalni raziskovalci našli še razmeroma precej ohranjenih listin iz 15. stoletja s področja zavarovalstva v Beneški republiki, kakor tudi med akti ustanove *Prokuratorji sv. Marka* (**Procuratori di San Marco**). Toda že zakonska določba Velikega sveta

POLIZZA DI CONTRATTO DI ASSICURAZIONE MARITTIMA IN VENEZIA SOPRA MERCANZIE.

Estea dalla Conferenza delli Magistrati Eccellentissimi de' Cinque Savi alla Mercanzia, Deputati alla Regolazione della Marina Mercantile, e Confoli de' Mercanti, confermata con li Decreti dell' Eccellentissimo Senato 10. Maggio 1770. e 13. Febbraro 1771. approvativo della capitolata Terminazione 31. Agosto 1771. nel medesimo propolito.

S' assicurano dalli infra scritti per le Somme rispettive, e per il premio che cadauno specificherà nella sua firma, le Mercanzie, o altri effetti ed interessi che sono o saranno in rischio di Mare nel Bastimento comandato dal Capitano, e per il Viaggio o tempo dichiarati nella estea a tergo della presente Polizza; siano sotto o sopra Coperta, scritti, o non scritti, parte o tutti nel Libro dello Scrivano, il tutto come nella estea medesima, e con li patti, modi, e condizioni seguenti.

I. Ogni

Polica za pomorsko zavarovanje blaga v 17. stoletju. ASV. Cinque Savi alla Mercanzia, b. 14

iz leta 1468 odreja prevzem vseh sporov s področja zavarovalstva osrednji beneški trgovski instituciji, *Konzulom trgovcev (Consoli dei Mercanti)*.¹ S tem je bila zavarovalni dejavnosti, sicer nič kaj laskavimi besedami, končno le priznana trgovska vloga in ne več toliko očitana stava,² dasi je tudi zavarovalstvo nemalokrat mejilo že na pravo hazarderstvo. Nekateri pa so ta zakon iz leta 1468 tolmačili, kot da je šlo državi za odtegnitev zavarovalstva izpod strogih nadzorstvenih cerkvenih zakonov, vendar to za Benetke ne bo držalo. Že res, da so kanoniki dolgo časa zavarovalstvu pripisovali oderuštvo in ne pogodbenega odnosa, vendar gre v našem primeru za prenos kompetenc iz enega na drugi civilni urad. Nasploh je Beneška republika vselej branila državne interese pred cerkvenimi oziroma ideološkimi, kar pot-

rjuje tudi zakon iz leta 1517, ki določa, da "nihče ne sme zadolžiti cerkvenih sodnikov za zadeve v pristojnosti civilnih sodišč."

SENZALI IN ZAVAROVALNE POLICE

Temeljni akt zavarovalnega odnosa je torej pogodba, ta pa je bila lahko **pisna** ali **ustna**, slednja imenovana tudi "*in confidenza*" ali "*in fede*", kar pojasnjuje že zakon iz leta 1586. Pri obeh dejanjih pa je bil nepogrešljiv posrednik - senzali; v primeru pisne pogodbe je senzali izdal **polico** ali **notarsko listino** (*protocollo*), pri ustni pa je nastopil kot priča in porok. Vendar se ustna pogodba v zavarovalnih poslih ni dolgo obdržala, saj so jo po navadi uporabljali v manj legalnih poslih in so jo zato nekateri statuti prepovedovali, še bolj pa so se je otepali sami senzali, katerim so bolj ustretale pisne pogodbe, ki so jih lahko imeli za dokazno gradivo in iz katerih so se ob koncu leta, ko so izplačevali premije zavarovateljem, vsekakor bolje znašli.

Začetne oblike zavarovalnih polic najdemo že med gradivom iz prve polovice 14. stoletja, ko se, sklicujoč na listino (*cedula*), sklepajo pogodbe o višini obresti na rizik, vendar je bila formulacija v tem času še precej svobodnih oblik. Zato pa že sredi 15. stoletja, natančneje leta 1458, v Benetkah premorejo napisane obrazce, z reformo zavarovalnih polic leta 1571³ pa se v naslednjih letih na beneškem trgu pojavijo že prve **tiskane police** (1573). Tem so v začetku 18. stoletja morali v glavo odtisniti še pečat Beneške republike⁴ z znano levjo podobo zaščitnika sv. Marka, ki jo je smel tiskati le dožev tiskar Pinelli.

Korenine zavarovalnih senzalov vsekakor tičijo med trgovci in bančniki, še bolj pa med notarji, ki so sprva zapisovali zavarovalne pogodbe, v Genovi npr. pa so notarji sploh ves čas Republike opravljali zavarovalne posle in med njihovim gradivom najdemo zavarovalne pogodbe. Poti preobrazbe od notarjev do zavarovalnih senzalov pa niti sami senzali v 18. stoletju niso znali več pojasniti; ugotavljali so lahko le, "*da izvirajo še iz časov, ko se je začela pomorska trgovina v tem mestu (Benetkah)*", to pa naj bi bilo "*že pred 14. stoletji*."⁵

Sam zavarovalni akt je v praksi potekal takole: trgovec se je napotil do zavarovalnega senzala, ki je v Benetkah uradoval pri osrednjem mestnem trgovskem središču - **Rialtu**, in sicer v **Ulici zavarovanj** (*Calle delle sicurtà*). Tu so imeli zavarovalni senzali svoja **okenca** (*cancelli di sicurtà*), kjer so sprejemali stranke. Senzal se je pozanimal za blago, ki ga je trgovec nameraval zavarovati, za

1 O delovanju teh ustanov prim. A. Da Mosto, 1937

2 Senat leta 1419 ugotavlja, da so "**multe securitates**" o življenju ali smrti tedanjega papeža Martina V., sklenjene na Rialtu, nesprejemljive in da take in podobne stave, tudi tiste že sklenjene, senat odločno prepoveduje (Stefani, 1956, 82). Kljub temu so morali to dejavnost, ki si je nadevala obraz zavarovalstva, še večkrat prepovedovati. Tako so leta 1553 prepovedali stave na trgovino, ki da se sklepajo kar na javnih mestih na Rialtu. (ASV. V. Savi alla Mercanzia, b. 17)

3 1571. 9. avg. ASV. V. Savi alla Mercanzia, b. 6

4 1703. 24. jan. m.v. ibid.

5 24. apr. 1703 m.v. - ASV. V. Savi alla Mercanzia, b. 6

prevozno sredstvo, posadko in kapitana, ki jo je vodil, ter za smer potovanja⁶; svobodno sta določila višino zavarovalnine in premijo, ki jo je plačal trgovec in se je gibala v glavnem med **6 in 12 %**, pač ustrezno nevarnosti oziroma varnosti krajev, v katere so bili namenjeni, ustreznosti ladje, posadke in seveda vrednosti blaga. Zavarovanec je lahko zavaroval tako ladjo kot blago, šele v zadnjem času pa tudi posadko. Senzalova naloga pa je bila, da je priskrbel zavarovatelje, kar ni bilo vselej lahko. Dogajalo se je, da so zavarovalni senzali za npr. zavarovalnino v višini 350 dukatov morali priskrbeti 35 zavarovateljev, med katerimi je morda le eden jamčil za 20 dukatov, večinoma so jamčili le za 10, nekaj pa jih je v posel vložilo samo po 5 dukatov. Drugič spet je senzal uspel za podoben posel pridobiti le 2 zavarovatelja, ki sta skupaj jamčila za celotno zavarovalnino.

Od višine vložkov oziroma jamstva je bil seveda odvisen zaslužek zavarovatelja, senzalov del pa je bilo ponavadi **8 % premije**. Zavarovanje in premija sta veljala, dokler ni prišlo do potrjene novice o srečnem prihodu na cilj ali do vesti o nesreči; v dveh mesecih od prihoda te vesti je moral senzal zavarovanca izplačati.

Opisani način zavarovanja s posredovanjem senzala in police je v italijanskih deželah, čeprav je posnemal toskanski model, dobil tudi v pravni praksi naziv "**na beneški način**" ("*all'uso veneto*"). Ta način zavarovanja pa ni priznaval zavarovalnine za vso vrednost blaga ali ladje. Velikokrat so namreč uspeli po nesreči rešiti mnogo izgubljenega blaga, kajti že zgodaj so Benečani razvili pravo službo za reševanje potopljenih ali izgubljenih stvari (Stefani, 79), saj brodolom (*naufragio*) še ni pomenil izgube lastnikovih pravic; da bi preprečili ropanje ponesrečene ladje in zavarovali lastnikove pravice, so leta 1586 vsem beneškim rektorjem določili nove tarife za izgubljene stvari. Povrh tega je bila navada, da so ob nevihtah mornarji za srečo ali naklonjenost Boga zmetali del tovara v morje (Stanković, 1988). Problematiko reševanja potopljenih ali izgubljenih stvari nazorno prikazuje tudi statut koprškega komuna iz leta 1423: "Če stvari ali dobrine ne bodo najdene, tedaj naj se ladji ali čolnu določi vrednost: ocenijo naj se stvari in dobrine, ki se nahajajo na omenjeni ladji ali čolnu in so preostale od stvari, vrženih v morje in ravno tako všteti med opremo plovila ali mornarjev in lastnika; napravi naj se rubrika '*manjkajočih stvari*' in povrne škoda zaradi stvari, vrženih v morje, tako da se vrednost odvržene stvari vračuna v rubriko '*manjkajočih stvari*' - te stvari se bodo ocenile potem, ko jih bodo izvlekli iz morja. Določiti je treba, ali bo najditelj naštetih reči dobil tretjino ali četrtino vrednosti, in to vnesti v rubriko '*manjkajočih stvari*'. Če se v morju najde neka stvar in je takrat lastnik neznan, dobi najditelj četrtino vrednosti stvari, če jo je našel na

morski gladini, ali tretjino vrednosti, če jo je našel pod njo, stvar pa ostane v lasti beneške občine in to tako dolgo, dokler ne najdemo pravega lastnika (ali njegovih dedičev), ki je stvar odvrzel, in najdene stvari vrnemo njemu, če bodo v resnici obstajale; če se odvržena stvar ne najde cela, dobi tisto, kar je bilo od omenjene stvari izvlečeno iz morja in shranjeno v lasti občine. Podestat, ki v tem času opravlja dolžnost, mora lastniku ali dedičem vrniti najdeno stvar ali, če je bila stvar prodana, plačati vrednost najdene stvari po ceni, ki bo takrat veljala v občini."

Doslej smo glavno pozornost posvetili pomorskemu zavarovanju, ki je imelo tudi v naslednjih stoletjih poglavito vlogo z največjimi denarnimi vložki na področju zavarovalstva tedanjega časa. Toda že leta 1429 med beneškim sodnim gradivom naletimo na primer kopnega zavarovanja. Gre za obravnavo zoper dva zavarovatelja, ki nista hotela izplačati zavarovane vsote zavarovancu, beneškemu trgovcu Giovanniju Gueruzziju. Zavarovalno polico so še z nekaterimi drugimi zavarovatelji izpol-

PROCLAMA PUBBLICATO D'Ordine dell'Illustrissimi Signori CONSOLI De Mercanti.

1677. Adì 9. Dicembre.

In Materia d'Assicurazioni di Robbe, Nave, Nauilij,
così Venetiani, come Forastieri.

Stampato per Gio: Pietro Pinelli,
Stampator Ducale.

Dekret iz leta 1677, ki pravno ureja zavarovanje tujih ladij in blaga v Benetkah. ASV. Cinque Savi alla Mercanzia, b. 14

6 Že v začetku 17. stoletja je izšel priročnik, ki je svetoval, o čem se morajo senzali pri zavarovanju posebej pozanimati (Tucci, 1973, 636).

nili s posredovanjem senzala Jacopa Albizota za zavarovalnino v višini 1650 ducatov za "zerti pannj doro e de seda al viazo de Bruza per la via de terra". Iz Bruggesa naj bi tovor prispel v London, vmes pa se je dogodila nesreča. Zavarovatelja, Agostino Inzegner in Pietro Mudazijo, sta kljub izgovoru, da je zavarovanec zavaroval blago za večjo vsoto, kot je bilo to vredno, morala dogovorjeni znesek zavarovancu izplačati, saj bi se morala o svojih trditvah prepričati poprej.

USTANOVE, KJER JE NASTAJALO ARHIVSKO GRADIVO S PODROČJA ZAVAROVALSTVA

Potem ko smo ugotovili, pri katerih ustanovah Beneške republike je nastajalo in se hranilo arhivsko gradivo s področja zavarovalstva (*Giudici di Petition, Procuratori di San Marco, Consuli dei Mercanti*), bi pričakovali, da bo glede na ohranjenost in obsežnost gradiva beneškega arhiva (kljub nekaterim velikim požarom in izgubi arhivskega gradiva v letih 976, 1479, 1483 in 1514) precej dokumentov tudi s področja zavarovalstva. Vendar temu ni tako, kajti kljub nekaterim zgodnjim že omenjenim zakonskim določbam beneškega Velikega sveta in senata, ki so jih drugod sprejemali precej kasneje, kot je bila npr. tudi dispozicija iz leta 1463, ki že govori o stornu polic, zavarovalstvo v Benetkah v nasprotju z razvojem v Evropi, kjer že v 15. stoletju, npr. v Barceloni, Antwerpnu in Amsterdamu, institucionalizirajo zavarovalstvo, le-to ni bilo ustrezno zakonsko urejeno, dasi so imeli Benečani državne urade za mnogo bolj banalne trgovske posle.

Povrhu tega so bili beneški zavarovalni senzali ločeni od institucije notariata in kljub nekaterim navadam iz 15. stoletja, ko so zavarovalne police beležili v "libri de Comun" ali med akte "Avogarie di Comun" (kar v primeru slovenskih primorskih mest ustreza vicedomskim knjigam), s čimer so akti dobili javno veljavo, se arhivsko gradivo beneških zavarovalnih senzalov, razen nekaj izjem, ni ohranilo, kar je bilo predvsem posledica dejstva, da so ti delovali precej avtonomno in da do 18. stoletja kljub nekaterim poskusom beneških oblasti zavarovalstvo ni bilo podvrženo davčnim obveznostim.⁷ Tako se je arhivsko gradivo ohranilo le v primeru sporov za pravice iz zavarovanj ali pa med zasebnim gradivom senzalov-notarjev, ki so ga ohranili zaradi vestnosti ali iz drugih vzrokov. Zato ne glede na to, da med gradivom o zavarovalstvu v beneškem arhivu ni veliko novic o istrskih trgovcih, ne moremo trditi, da ti v Benetkah ne bi sklepali zavarovanj.

ZAVAROVATELJI, ZAVAROVALNE DRUŽBE IN ZAVAROVANCI

Zavarovatelji

Za 15. stoletje se nam je tako po zadnji študiji ohranilo okoli 290 sodnih procesov in okoli 100 zavarovalnih polic (Nehlsen - Von Stryk, 1980, 9). Na podlagi teh arhivskih virov lahko ugotovimo, da je med okoli 1150 podpisov zavarovateljev nastopalo kar 340 različnih oseb, torej povprečno 4 na zavarovalni posel. Zanimivo je, da je kar 1070 podpisov pripadalo 290 plemičem, med 80 podpisov neplemičev pa je bilo kar 50 različnih oseb, torej se slednji le 1-2 krat pojavljajo kot zavarovatelji, medtem ko to plemiči večkrat počenjajo. Čeprav so bili v trgovskih poslih v Benetkah poleg domačinov zelo vplivni tudi Florentinci in Židje, pa med zavarovatelji opazamo veliko prevlado Benečanov. Toda prevlada beneških plemičev med zavarovatelji še ne pomeni, da bi bilo zavarovalstvo domena velikega kapitala, kajti plemiči so si bili po premoženju tudi sila različni. Vendar v skupini 20 plemičev, ki se v zadnji četrtini 15. stoletja redno pojavljajo na ohranjenih zavarovalnih pogodbah in med katerimi najbolj izstopa Francesco Contarini z 42 podpisi, so člani velikih plemiških družin trgovcev.

Ob tem se nam zastavlja vprašanje, ali je bil to zavarovateljem običajen spekulativen posel v okviru trgovske dejavnosti ali zgolj priložnostni posel?

Kljub omenjeni stalni klienteli 20 zavarovateljev se po ohranjenih dokumentih v tedanjem času ni oblikoval ožji krog ljudi, ki bi se sistematično ubadali z zavarovalstvom. Tedaj še niso znali izračunati rizika,⁸ zato pa so vedeli, da bodo s kopičenjem premij le prišli do zaslužkov. Seveda se je dogajalo, da so tudi v tem poslu želeli nekateri obogateti kar čez noč. Tako je leta 1463 Polo Morosini zavaroval Leonarda Longa za 100 ducatov proti visoki premiji 30 ducatov, torej za 30 %. Po nesreči je Morosini tožil Longa, češ da mu je prikril nekaj bistvenih informacij. Toda Longo ga je po opisu dogodka - v zvezi s katerim je priznal, da je o nesreči svoje ladje prejel nepotrjeno vest, "che chui el credono et molti non el credono" (Nehlsen-Van Stryk, 1980, 20) - zavrnil, da bi že iz višine premije lahko sklepal, da gre za nejasne posle. To pričanje dokazuje že pravo rutino spekulativnih poslov v okviru trgovske dejavnosti Benečanov.

Konec 15. stoletja se je pomorsko zavarovanje razširilo že po vsem Sredozemlju. Zavarovanja so sklepali tudi ne glede na začetno ali končno postajo, lahko kar sredi poti, npr. na Cipru za pot od Genove do Rodosa; dogajalo se je, da pot sploh ni vodila v mesto zavarovatelja(-ev), pa je zavarovanje vseeno veljalo: npr. za pot iz

7 Znan je bil primer iz leta 1768, ko so hoteli vpeljati davek na vsako zavarovalno polico v višini 3 %, t.i. primer treh grošev. ASV. V. Savi alla Mercantia, b. 373

8 Šele s 17. stoletjem so veliki znanstveniki, kot Galileo Galilei, Blaise Pascal, Joan de Wyt, John Granut, Edmond Halley in Baltazar Neumann, zgradili računske baze verjetnostnega računa, na katerem sloni današnji sistem te panoge in na podlagi katerega je postal riziko ocenljiv (Martelanc, 1943, 19).

Londona v Benetke in nazaj so se trgovci zavarovali kar v Amsterdamu, ne da bi v tem mestu sploh pristali. Za večje posle je prispevalo zavarovalnino lahko tudi več zavarovalnih trgov, npr. barcelonski, genovski, hamburški pa še antwerpenski (Jacopino, 1975, 173 sq.). Razvijati so se torej začele prve oblike pozavarovanj.

Skorajda ni bilo več večjega posla, ki ne bi bil zavarovan. Toda bile so tudi izjeme; kot so bile v sodobnem času vesoljske ladje nezavarovane, tako so bile leta 1492 izjeme Kolumbove ladje, ki jih zavarovatelji niso hoteli zavarovati, misleč da bodo ladje preko roba zemlje padle v praznino (Osiguranje, 1965, 6).

Od 16. stoletja dalje se skorajda nihče ni več upiral zavarovalnini, kajti preveč jih je bilo, ki jim je bilo žal, da se niso odločili zanjo. Zavarovalne tehnike so se že tako razvile, da so se v Benetkah odločili natisniti prve teoretične razprave, in sicer delo Santerne "*De assecurationibus et sponsionibus mercatorum*" leta 1552 in leta 1569 še Straccovo delo "*De assecurationibus tractatus*" (Stefani, 93); to sta tudi prvi deli s tega področja na svetu. Leta 1587 so zavarovalni posli po izračunih Tuccija narasli na znesek v višini okoli 250.000 dukatov, kar je bilo enako tedanjemu prihodku od državnega monopolnega davka na proizvodnjo soli, ki je bila poglavitna proizvodna panoga Beneške republike (Tucci, 1973, 634).

Iz pisanja inkvizitorja Angela Marcella, ki je predlagal uvedbo davka na zavarovalne posle, v začetku 18. stoletja lahko izračunamo približen znesek, ki so ga zavarovanci porabili za zavarovanje svoje imovine.⁹ Marcello je namreč predlagal, potem ko je poudaril izreden pomen zavarovalstva v gospodarstvu Serenissime, naj bi za vsako zavarovalnino v višini od 50 - 500 dukatov zavarovanci plačali po 1 dukat davka, od 500 - 1000 2 dukata in za zavarovalnino nad 1000 dukati 3 dukate davka. S pomočjo knjig zavarovalnih senzalov je inkvizitor izračunal, da pri vsakem od 9 okenc (*cancelli di sicurtà*)¹⁰ sklenejo povprečno 70 zavarovanj na mesec, kar je znašalo 7560 zavarovanj letno, to pa bi po njegovem predlogu prineslo državni blagajni približno 16.000 dukatov letno.

Če tudi mi vzamemo za povprečno vrednost posameznega zavarovalnega posla 1000 dukatov zavarovalnine, stroške za zavarovalno premijo in senzalovo posredovanje pa izvedemo na vrednost 10 % zavarovalnine, pride mo do zaključka, da so se vložki v to trgovino v dobrih 100 letih povečali za trikrat, to je na 756.000 dukatov.

9 (okenc) x 70 (zavarovanj) x 12 (na mesec)
= 7560 (zav. na leto)
1000 dukatov (povpr. zavarovalnina) x 7560
= 7.560.000 dukatov
povprečna premija 10 % = 756.000 dukatov
delež senzala od premije 8 %¹¹ = 60.480 dukatov
skupaj senzalov 26¹²: 60.480 = 2326 dukatov

Iz teh približnih izračunov ugotovimo, da je posamezen senzal ne glede na izid posla¹³ zaslužil povprečno 2326 dukatov na leto; kar 1000 dukatov na leto ali 15000 dukatov za 30 let pa je senzal moral odšteti kot pristojbino za dovoljenje opravljanja tega posla na beneškem trgu. Toda še vedno je senzalu ostala čedna vsota, saj je npr. kar 3,5-krat več zaslužil kot piranski podestat ali 4,5-krat več kot piranski zdravnik ter skoraj 10-krat več od celoletnega zaslužka piranskega učitelja.¹⁴ Če pomislimo še na to, da je senzal premije izplačeval šele ob koncu leta, si lahko predstavljamo, koliko je še pridobil z iznajdljivim vlaganjem denarja.

Zavarovalne družbe

Kljub temu, da zavarovalstvo postane priljubljena in razširjena oblika trgovskega poslovanja v Benetkah, tudi v naslednjih stoletjih med zavarovatelji obdrži nekakšen primat plemiči (Tucci, 639). Ravno zaradi popularnosti, pa tudi ker je npr. kljub nemirnim in precej negotovim razmeram na Jadranu na prehodu iz 16. v 17. stoletje zavarovalstvo prinašalo lepe dobičke, so zavarovatelji že v 16. stoletju nekajkrat oblikovali občasna združenja za pomorske posle, ni jim pa uspelo oblikovati kake trajne družbe.

Prva delniška zavarovalnica naj bi se bila ustanovila v Benetkah. Leta 1680 je več tamkajšnjih zavarovalnih podjetnikov predložilo oblasti v potrditev pravila (*Capitoli*) zavarovalne delniške družbe, ki so bila odobrena in razglašena "*sopra le scale di San Marco e di Rialto*" 3. oktobra 1681. Vsak družabnik naj bi prispeval 1000 dukatov po karatu in 500 dukatov po pol karata; družba je bila sklenjena za 10 let; garancijski fond naj bi se zbiral iz družbenega kapitala in premij. Iz premij naj bi se pokrivali splošni stroški, plačale naj bi se odškodnine, dobiček v višini največ 4 % vplačanega kapitala naj bi se razdelil med delničarje, preostanek pa naj bi se prištel garancijskemu fondu; zastopniki družbe bi smeli sprejemati zavarovanja od kogarkoli in od koderkoli na svetu;

9 ASV. V. Savi alla Mercanzia, b. 6

10 Leta 1708 je bilo na Rialtu registriranih 26 zavarovalnih senzalov, ki so za svojo dejavnost morali plačevati prispevek kapitanu trga tako kot drugi trgovci; njihov prispevek se je imenoval "*per il cancello*". Statusno so bili skoraj cehovsko urejeni, saj so imeli v družini pravico in prednost pri podedovanju te funkcije. ASV. Consoli dei Mercanti, b. 95

11 1768. 21. feb. ASV. V. Savi alla Mercanzia, b. 373

12 1708. 11. dec. ASV. Consoli dei Mercanti, b. 95

13 V primeru storna police pa je bil senzalov del le 0,5 % premije. ASV. Biblioteca. Opusc. 8832

14 Prim. Mihelič, 1991, 95. Primerjalne vrednosti so sicer z začetka 17. stoletja, vendar se vrednost dukata (zlata podlaga) v Beneški republiki od leta 1472 ni spreminjala, spreminjal se je le odnos dukata do druge denarne vrednosti, sloneče na srebrni podlagi - groša. Prim. Darovec, 1991, op. 8 in Mihelič, 1985, 28

vsako zavarovanje bi morali vpisati v poslovne knjige. Prav moderno zasnovana delniška družba - toda ostalo je pri načrtu!

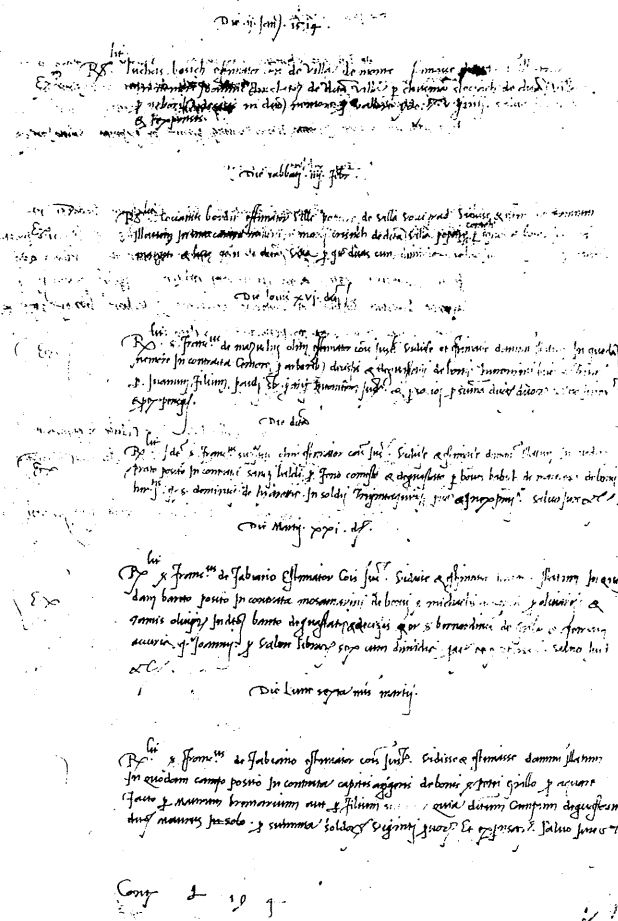
Časovno je prva čisto delniška zavarovalnica bila francoska *Compagnie Générale pour les Assurances & Grosses Aventures*, ki je bila ustanovljena leta 1686 s kraljevim ediktom. Družba je imela le 30 članov, kapital v višini 300.000 liver je bil razdeljen na 75 delnic po 4000 liver. Vsak delničar se je zavezal dopolniti kapital, kakor hitro bi bilo v pogodbeni dobi, ki je bila določena na 6 let, potrebno seči po osnovnem kapitalu za izpolnitev obveznosti. Medtem ko je beneški načrt iz leta 1680 dopuščal celo svojim članom, da so sprejemali zavarovanja tudi izven družbe in jim dovolil ustanavljati nove družbe, je francoski kraljevi edikt iz leta 1686 določal absolutni monopol za novo zavarovalnico. Kljub temu pa je družba obstajala le kratek čas.

Na Angleškem so se radi družili v zaključene priložnostne družbe za prevzem posameznih rizikov, sem pa tja so ustanavljali zbornice in korporacije, ki so pogosto postale zametek trajnih zavarovalnih podjetij. Najmočnejša taka korporacija se je ustanovila v Londonu konec 17. stoletja, še danes znana pod nazivom *Corporation of Lloyds*. Mornariški in zavarovalni podjetniki so se zaradi posla zbirali v Londonu v kavarni v *Great Tower Street*, katere lastnik je bil neki **Edvard Lloyd**, podjeten mož, ki je znal spretno izrabiti poslovne sestanke svojih gostov. Leta 1696 je začel izdajati poseben strokovni časopis o pomorstvu in ladijskem prometu. Lloydji so se razdelili v dve sekciji, ena goji zavarovalstvo, druga se bavi izključno s pomorstvom. Ta ustanova je kljub raznim spremembam obdržala karakteristično svojskost, ki jo loči od vseh drugih zavarovalnih ustanov - sistem individualne osebne garancije posameznega člana za prevzeti del rizika, to pomeni, da imajo v Lloydih kljub korporacijski organiziranosti še vedno ustanovo posameznih zavarovalnih podjetnikov.

Benečane so v ustanavljanju zasebne pomorske delniške zavarovalnice prehiteli trgovci iz Ancone leta 1761 in nato, le 5 let kasneje še Trst z ustanovitvijo prve pomorske zavarovalne delniške družbe (*Compagnia d'Assicurazione*), ki se je tedaj v naglo vzpenjajočem se mestu in z veliko potrpežljivosti ter naklonjenosti same cesarice Marije Terezije po več letih priprav in težav le uspela oblikovati (Morpurgo, 1931, 12 sq.). Šele leta 1788 so nato tudi pod pritiskom konkurence v Trstu in Anconi končno še v Benetkah ustanovili zavarovalno delniško družbo, ob kateri pa so še vedno delovali zasebni zavarovatelji in zavarovalni senzali.

Zavarovanci

Čeprav so se med beneškimi zavarovanci mnogokrat pojavljali tudi zavarovatelji, še posebno iz vplivnih ple-

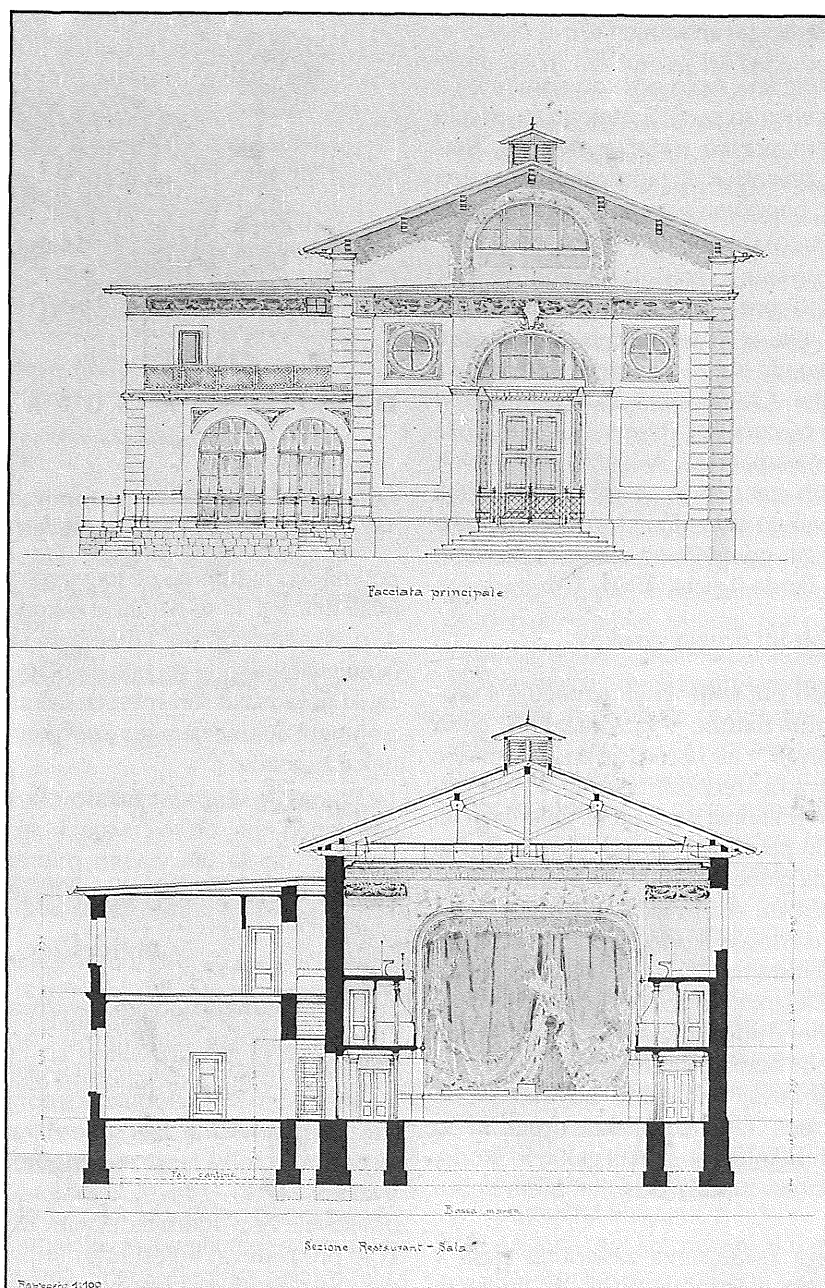

Prva stran knjige *damnum datum* iz leta 1514. PAK. Občinski arhiv Koper do leta 1600, a.e. 11

miških trgovskih družin, so več kot dobro polovico zavarovancev tvorili trgovci iz neplemiškega stanu. Zavarovanci so bili iz raznih krajev in niso bili udeleženci zgolj mednarodne trgovine na dolge razdalje, temveč večkrat zasledimo primere zavarovanj iz domače, obalne plo- vbe. Čeprav so šele leta 1586 tudi uradno ukinili prepoved zavarovanja blaga in ladij tujcev, so obdržali zapoved, da mora vsaj odhod ali prihod ladij biti vezan na beneško pristanišče.¹⁵

Tako lahko ugotovimo, da so morali tudi trgovci iz istrskih mest sklepati zavarovanja v Benetkah, še posebe- no, ker je šlo pri tem poslu za razmeroma velike vložke, ki jih istrska mestna elita ni zmogla. Povrh tega so bile morske poti v severnem Jadranu vselej dobro zaščitene z vojaškimi konvoji, pa še beneške določbe so odredjale, da morajo trgovci s svojim blagom najprej v Benetke (Gestrin, 1965, 26/7). Dasi je v Trstu že od srednjega veka obstajala ustanova *Banco della Madonna per le Sicurtà Marittima*, ta očitno ni nudila dovolj zaupanja širši

15 29. sept. ASV. V. Savi alla Mercanzia, b. 6

Ohranjeni načrt Tartinijevega gledališča v Piranu - glavna fasada in prečni presek dvorane (PM"SM"P, foto: D. Podgornik, 1992)

soseski, saj so se mnogi Tržičani raje zavarovali v Benetkah.¹⁶

Iz naštetih razlogov, razen morebitnih izjem, v istrskih mestih ni bilo potrebe po razvoju zavarovalnih oblik s posredovanjem senzalov in zavarovalnih polic, zato pa so v severnoistrskih mestih poleg že opisanih oblik zavarovalstva v 13., 14. in 15. stoletju (Darovec, 1991) tudi v naslednjih stoletjih do propada Republike obstajale številne druge oblike zavarovalstva.

VZAJEMNO ZAVAROVALSTVO V SEVERNI ISTRI DO KONCA 18. STOLETJA

Medtem ko so se zavarovalne tehnike in zavarovalno pravo zelo hitro razvili v prevoznih in kapitalskih panogah, zlasti v južni Evropi, se je v severni, kjer je bil glavni gradbeni material les in ne kamen kot na jugu, razvijalo požarno zavarovanje.

16 ASV. Consoli dei Mercanti, b. 52: *Renoncie di Sicurtà*

Požarno zavarovanje

Požarno zavarovanje ima svojo prvotno domovino v Nemčiji. Po vzorcu cehov so se v 15. stoletju tu pričele snovati posebne samoupravne požarne zadruge, *Brandgilden*; člani so se zavezali dati zadrugarju pogorelcu odškodnino v naravi; polagoma se je ta obveznost spremenila v denarno obvezo (Martelanc, 1943, 19).

V istrskih mestih pa so po vzoru italijanskih mest za požarno zavarovanje skrbeli v okviru zakonskih določil, ki so povzročitelju npr. v Kopru odrejale dvakratno povračilo škode, tako da sta si odškodnino razdelila oškodovanec in komun (Statut, knj. 1, p. 23). Poseben problem je nastal, ko povzročitelja niso našli ali ko je bila škoda narejena iz malomarnosti. V večini italijanskih srednjeveških mestnih statutov so se pri škodi, nastali zaradi požarov, ravnali po določilih, ki so odrejala tako postopanje kot v drugih primerih, ko je bila iz različnih vzrokov povzročena škoda (Leicht, 1904, 10).

Škode zaradi drugih vzrokov

Koprski statut v teh primerih, ki jih označuje s skupnim nazivom **damnum datum**,¹⁷ razsoja takole: če so storilca našli *javni čuvaji*¹⁸ ali lastnik, je moral storilec škodo v najmanj trikratni vrednosti povrniti v vseh primerih, bodisi da je kradel drva v gozdu ali zelenjavo ali sadje itd.; če je škodo povzročal ponoči, se je kazni še podvojila. Ena tretjina globe je pripadala lastniku, ki je utrpel škodo, ena tožniku, ena tretjina pa občini. Če so same čuvaje zalotili, da delajo škodo, se je z njimi enako ravnalo, le da je škodo tistemu, ki jo je utrpel, čuvaj moral povrniti dvakratno. Kadarkoli so zalotili živali, ki so povzročale škodo, je to moral povrniti lastnik. Če pa so škodo povzročile bodisi osebe bodisi živali in storilca niso našli, so morali tamkajšnji čuvaji dvakratno povrniti škodo tistemu, ki jo je utrpel. Tako čuvaji kot drugi, ki so povzročali škodo in niso mogli poravnati globe in škode, so dobili po deset udarcev z bičem ob sramotnem stebru (Statut, knj. 4, p. 2).

Oblike vzajemnega zavarovanja zasledimo zlasti v primerih, ko so škodo povzročale živali ali ljudje in storilca niso mogli najti; tedaj so bili dolžni škodo oškodovancu povrniti najbližji sosedje. "Toda," pravi določba, "če bo kdo tisti dan ali tisto noč, ko bo škoda povzročena ali storjena, pasel takšne živali, ki bi lahko storile škodo, v istemu kraju in ne bo mogel dokazati, da njegove živali tega niso napravile - zanj naj velja, da bo

P O L I Z Z A D I S I C U R T A S O P R A L A V I T A

Tiskana polica življenskega zavarovanja iz 17. stoletja. ASV. Cinque Savi alla Mercanzia, b. 14

povrnil škodo tistemu, ki jo je pretrpel skupaj s koloni¹⁹ in/ali mlinarji, ki so najbližje oškodovancu." (Statut, knj. 4, p. 4). Za občinske kmetije so veljala ista pravila. Za ocenjevanje škode sta bila določena dva občinska cenilca, ki ju je vsake štiri mesece izbral koprski mestni svet; o njunem delu se nam je v koprskem arhivu ohranilo tudi nekaj zapiskov.²⁰

Tako se je skupnost zavarovala, da škode ni počenjal kdo izmed njih, da so čuvaje, ki so jih plačevali, nadzorovali in da so bili v vseh primerih bližnji stanovalci pozorni na morebitne povzročitelje škode.

Bratovščine

Še naprednejšo obliko zavarovalne ustanove na načelu medsebojne vzajemnosti članov, torej neke vrste pomožno blagajno, najdemo v cerkvenih bratovščinah. Na Koprskem so še globoko v srednjem veku ustanavljali številne bratovščine, kjer so se zbirali vsi, ki so čistili tega ali onega svetnika ter se mu priporočali za pomoč v stiski (Naldini, 1700, 244 sq.). Bratovščine so se ponavadi odlikovale že z dobro izdelanim zavarovalnim načrtom, ki je predvideval bolezensko in pokojninsko zavarovanje, posmrtninsko zavarovanje (pogrebno) in zavarovanje za doto. To je bila človekoljubna ustanova, ki pa je imela le moralno in ne tudi pravne obveze do dajatve, zato je član ne bi mogel izterjati, če bi mu jo bila bratovščina odrekla. V tem pa je bistvena razlika med članstvom v bratovščini in današnjo zavarovalno pogodbo (Martelanc, 15).

17 S tem imenom je bila leta 1568 ustanovljena in 1572 potrjena posebna sodna ustanova v Kopru, ki je skrbela za povračilo škod. Sprva je zaposlovala celo do 10 uradnikov, vendar kot kažejo določbe, je s časom iz raznih vzrokov, predvsem pa zaradi povečanega kriminala in nemoči uradne oblasti (Prim. Bertoša, 1989), pristojnost te ustanove vedno bolj izgubljala na moči, dokler ni prišlo sredi prve polovice 17. stoletja v njej do popolnega brezvladja (Statut, 1668, 165-177).

18 **Javne in tajne** čuvaje so izbirali enkrat letno, in sicer v mestu za vsak mestni okraj po dva do štiri tajne čuvaje, za polja in vinograde pa odvisno od presoje lastnika oziroma vasi ali naselja, in so jih morali tudi plačevati (Statut, knj. 4, p. 1-6).

19 **Curtesanus**: gre za kolone-kmete na posestvih zemljiških gospodov, to je mestnih plemičev ali cerkvenih posestnikov (Lexicon latinitatis, 1978, 330). Za kolonat v Istri prim. Marušič, 1957.

20 PAK. Občinski arhiv do leta 1600., a.e.: Liber damnum datum za leta 1514/15

Si fa fede per il Santo Monte di Pietà di Capodistria, qualmente nella Cassa di detto Luoco Pio esistono li seguenti Depositi, cioè

*Deposito di 2 scudi: fatto il giorno 10-ottobre 1794-
dal Red. Dr. Gregorio Zupich Parroco della Villa
di S. Donato, Dr. di Montona, Dr. per affran-
cazione di Capitale Livellario dovuto alla Masseria
viva Missil della Villa di Strignano di quel Dist.
come da Comparsa in Off. Pirat. alle Cause Pie-
sono*

Data li 8-Marzo 1794/novantaseptimo

Orazio Manica Ballo

Dice per di più

*Il Red. Dr. di Capodistria, Dr. di Montona, Dr. per affran-
cazione di Capitale Livellario dovuto alla Masseria
viva Missil della Villa di Strignano di quel Dist.
come da Comparsa in Off. Pirat. alle Cause Pie-
sono*

*Il Red. Dr. di Capodistria, Dr. di Montona, Dr. per affran-
cazione di Capitale Livellario dovuto alla Masseria
viva Missil della Villa di Strignano di quel Dist.
come da Comparsa in Off. Pirat. alle Cause Pie-
sono*

*Il Red. Dr. di Capodistria, Dr. di Montona, Dr. per affran-
cazione di Capitale Livellario dovuto alla Masseria
viva Missil della Villa di Strignano di quel Dist.
come da Comparsa in Off. Pirat. alle Cause Pie-
sono*

*Il Red. Dr. di Capodistria, Dr. di Montona, Dr. per affran-
cazione di Capitale Livellario dovuto alla Masseria
viva Missil della Villa di Strignano di quel Dist.
come da Comparsa in Off. Pirat. alle Cause Pie-
sono*

Primer rentnega zavarovanja pri koprskem Monte di Pietà. PAK. Notarski spisi, š. 146

Tako bratovščine kakor tudi cehi so uresničili načela čiste vzajemnosti v raznih oblikah. Ne moremo reči, da so pospeševali razvoj današnjega zavarovalniškega podjetja, so pa pokazali na velike uspehe, ki so v gospodarskem in socialnem življenju dosegljivi z vzajemno pomočjo.

Monte di Pietà

Italija ni bila časovno prva le v pomorskem prevoznem zavarovanju, ampak je prva segla tudi na področje življenjskega zavarovanja. Prva življenjska zavarovanja v današnjem smislu srečamo v italijanskih hranilnicah **Monte di Pietà**, ki so razvile rentno in dotno zavarovanje. Lucca, Firenze, Rim in Pisa so bila prva mesta, ki so v večjem obsegu pričela gojiti ta trgovski posel. Prvi Monte di Pietà so ustanovili leta 1462 franciškani v Perugi, ki so se po eni strani borili proti previsokim posojilnim obrestim zasebnikov, po drugi strani pa proti preveliki strogosti očetov dominikancev in avguštincev, ki so nasploh prepovedovali jemanje obresti. Hranilnice Monte di Pietà so se hitro razširile, zlasti še, ko so uvedli navedeni dve veji današnjega življenjskega zavarovanja.

V Kopru je komun ustanovil prvi Monte di Pietà v Istri leta 1550.²¹ Ker je bil ustanovljen le štiri leta pred katastrofalno kugo v mestu in vsej provinci in je ta pustila posledice tudi na ekonomskem življenju, je delovanje Monta je usahnilo. V sedemdesetih in osemdesetih letih 16. stoletja so v mestu zopet posojali Židje, katerim so se meščani želeli zoperstaviti z ustanovitvijo Monte di Pietà; tu so posojali po 6 % obrestih in ne po 12 % in več kot Židje, vendar je bila nemoč ustanove očitna. Šele leta 1609 Monte di Pietà v Kopru ponovno postavijo na noge, istoimensko ustanovo pa ustanovijo v Trstu šele leta 1632 in 1634 v Piranu. Nato te z ustanove z videzom dobrodelnih ustanov pridobijo vsa večja istrska mesta, ki jih vzdržujejo enkrat z večjim drugič z manjšim uspehom.

Z vidika zavarovalne ustanove pa so Monte di Pietà delovali takole: kdor je imel hčerko, je položil ob njenem rojstvu določen znesek v to ustanovo, ob 18. rojstnem dnevu je hčerka dobila denar z znatnimi obrestmi; če pa je medtem umrla in oče ni imel druge hčerke za možitev, je denar pripadel Montu. Na podoben način je bilo organizirano tudi rentno zavarovanje. Monti so iz kapitalskih vplačil prejeli znatna sredstva, ki so jih razposodili po nizkih obrestih, iz zavarovalnih vsot, ki niso dospele v izplačila, pa so krili obrestno razliko pri tistih, ki so dogovorjeni zavarovalni primer doživeli (Martelanc, 18). Koprski Monte je v naslednjih stoletjih do propada Beneške republike tako prisluženi kapital vlagal predvsem v agrarne dejavnosti na koprskem podeželju.²²

S tem pregledom oblik zavarovalstva do konca 18. stoletja smo prišli do ugotovitev, da se šele v tem času začenjajo razvijati oblike zavarovalstva, ki smo jih danes vajeni in ki temeljijo na velikih zavarovalnih družbah. Toda ugotovili smo še, da ima zavarovalstvo svoje korenine v nam znanih in obstoječih družbah, od katerih poleg **delničarske družbe** poznamo naslednje tipične oblike:

- družba na načelu vzajemnosti,
- zavarovalna zadruga,
- pomožna blagajna,
- posameznik kot zavarovalni podjetnik,
- javnopravne zavarovalne ustanove,
- družba z omejeno odgovornostjo,
- komanditna družba.

Pri tej bujnosti oblik nastane samo ob sebi vprašanje, katera oblika zavarovalnega podjetja je najboljša oziroma najprikladnejša za smotrni razvoj zavarovalstva. Zato se lahko pridružimo mnenju ocenjevalca disertacije prvega slovenskega doktorja zavarovalne vede, Ivana Martelanca, češ da je že dognano dejstvo to, da absolutno najboljše oblike zavarovalnega podjetja sploh ni (Lah, 1944, 3) in da je najboljše tisto, ki danemu primeru najboljše ustreza.

21 1550. 15. apr. Senato Mare, AMSI 9, 1893

22 Ta dejavnost je nazorno razvidna iz gradiva koprskega notarja Giuseppa Lugnanija, ki je bil tudi tajnik in pisar omenjene ustanove v letih 1778-1806. PAK. Notarski spisi.

RIASSUNTO

Con l'inizio del evo moderno le assicurazioni marittime a Venezia assumo i connotati di vere e proprie assicurazioni, simili a quelle esistenti ancora oggi. L'autore oltre a presentare lo sviluppo della legislazione in merito, descrive anche i rapporti tra le parti direttamente coinvolte in un contratto assicurativo: l'assicuratore, il mediatore o sensale e l'assicurato. Verso la fine del periodo in questione nell'immediato circondario di Venezia si sviluppano società assicuratrici per azioni, mentre nelle città istriane nel corso del periodo preso in esame sorgono soltanto società di reciproca assicurazione, casse di mutua assistenza e istituzioni di beneficenza.

VIRI IN LITERATURA

- AMSI**, vol. IX, Poreč, 1893
- ASV**. Cinque Savi alla Mercanzia, busta 6, 17, 373
- ASV**. Consuli dei Mercanti, busta 52, 95
- ASV**. Sopraconsuli dei Mercanti, busta 2-7
- Bertoša, M.**: Zlikovci i prognanici, Pulj, 1989
- Darovec, D.**: Od prihoda Slovanov do propada Beneške republike 1797, v: Kraški rob in Bržanija, Koper, 1990
- Darovec, D.**: Oblike zavarovalstva v severni Istri v obdobju Beneške republike, v: Annales 1/91, Koper, 1991
- Gestrin, F.**: Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja, SAZU, Ljubljana, 1965
- Gibb, D. E. W.**: Il rischio è il nostro mestiere, 1978
- Ive, A.**: Dei banchi feneratizj e capitoli degli ebrei di Pirano e dei Monti di Pietà in Istria, Rovigno, 1881
- Jacopino, M. S.**: Navigazione e commercio genovese con il Levante nei documenti dell'Archivio di Stato di Genova, Rim, 1975
- Lah, I.**: Razvojna nagibnost oblike zavarovalnega podjetja. Vsebina, kritika in ocena inavguralne disertacije g. Ivana Martelanca, Ljubljana, 1944
- Leicht, P. S.**: Ricerche sulle responsabilità del comune in caso di danno, 1904
- Lexicon latinitatis medii aevi iugoslaviae**. Zagreb, 1978
- Martelanc, I.**: Razvojna nagibnost oblike zavarovalnega podjetja, Ljubljana, 1943
- Marušič, B.**: Iz povijesti kolonata u Istri i Slovenskom primorju, v: Jadranski zbornik 2, 1957
- Mihelič, D.**: Neagrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340, SAZU, Ljubljana 1985
- Mihelič, D.**: Mestni vsakdan v obdobju baroka v luči različnih pisanih virov (Piran, 1600-1602), v: Annales 1/91, Koper, 1991
- Morpurgo, E.**: Il centenario delle Assicurazioni Generali 1831-1931, Trst, 1931
- Naldini, P.**: Corografia ecclesiastica o sia descrizione della città e della diocesi di Giustinopoli detto volgarmente Capo d'Istria, Benetke, 1700
- Nehlsen-Von Stryk, K.**: Aspetti dell'assicurazione marittima nella vita economica veneziana del Quattrocento, Benetke, 1980
- Osiguranje**. Hronika teorije, sudske prakse i zakonodavstva, b. 1, Beograd, 1965
- Piattoli, L.**: Il contatto di assicurazione marittima a Venezia nel medioevo, v: Rivista di storia del diritto italiano, v. VIII, f. 2, 1935
- Piattoli, L.**: Ricerche intorno all'assicurazione nel medioevo: una scritta di sicurtà veneziana del 1395, v: Assicurazioni, p. I, 1938
- PAK**. Notarski spisi.
- PAK**. Občinski arhiv do leta 1660, a.e. 11
- Sofonea, T.**: Georg Obrecht, cameralista del Cinquecento ed i suoi progetti in campo assicurativo, Trst, 1987
- Stanković, P.**: Pomorske havarije. Zagreb, 1988
- Statuta Iustinopolis Metropolis Istriae**. Benetke, 1668
- Stefani, G.**: L'assicurazione a Venezia dalle origini alla fine della Serenissima I., Trst, 1956
- Tucci, U.**: Gli investimenti assicurativi a Venezia nella seconda metà del Cinquecento, v: Histoire économique du monde méditerranéen 1450-1650. Mélanges en l'honneur de Fernand Braudel, Pariz, 1973